

NOTE DE LECTURĂ

Alexandru Surdu, *Eminescu și filosofia*, Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2020

În întreaga noastră „eminescologie critică” care, conform *Istoriei critice a literaturii române* a lui Nicolae Manolescu, cunoaște trei etape distincte (cea deschisă de însuși Titu Maiorescu, continuată de G. Călinescu și apoi de Ion Negoitescu), poezia lui Eminescu s-a aflat, de regulă, în prim-plan – aceasta deși opera eminesciană nu se limitează doar la literatură, unii exegeți prognozând, încă de la sfârșitul veacului al XIX-lea, că cercetarea cu acribie a manuscriselor poetului, a publicisticii, caietelor și diverselor însemnări ar putea să întregască și să reliefeze adevăratele dimensiuni ale preocupărilor intelectuale ale acestuia, mult mai complexe, ca desfășurare și ca amplitudine enciclopedică.

Pomind de la această idee și acționând în spiritul adâncirii cercetărilor despre acele „zone” enigmatice ale publicisticii eminesciene mai puțin explorate (sau deloc), filosoful Constantin Noica l-a asociat la „proiectul” său, în urmă cu peste o jumătate de veac, și pe tânărul cercetător Al. Surdu. Iar roadele căutărilor stăruitoare ale gânditorului de la Păltiniș s-au văzut, și în trecut, dar și în prezent: în primul rând, cărțile sale pline de miez despre „miracolului eminescian”, și în zile noastre, studiile și articolele filosofului-academician Alexandru Surdu (risipite cu generozitate, în ultimele patru decenii, prin paginile unor reviste de cultură precum: „Manuscriptum”, „Lucașfăruș”, „Astra”, „Academica”, „Caiete critice”, „Pro Saeculum”, „Contemporanul”), readuse în atenția publicului cititor în acest elegant volum, intitulat chiar *Eminescu și filosofia* (Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2020, 199 p.). Dar trebuie să facem precizarea că noua carte a lui Alexandru Surdu se înscrie, programatic (după câte se pare), într-o serie mai extinsă de studii și eseuri consacrate culturii autohtone (și nu numai), prima din acest șir fiind *Vocații filosofice românești* (1995), urmată apoi de: *Confluente cultural-filosofice* (2002), *Mărturiile anamnezei* (2004), *Comentarii la rostirea filosofică* (2009), *Izvoare de filosofie românească* (2010), *A sufletului românesc cinstire* (2011), *Pietre de poticnire* (2014), *La porțile Împărăției* (2016), *Monumente pentru eroii culturii române* (2018), *Ordinul cavalerilor marmațieni* (2020).

Încă din prefața volumului autorul atrage atenția, pe un ton care rămâne admirativ, asupra personalității celui considerat de Constantin Noica drept „omul deplin al culturii românești” și apreciat ca filosof „de meserie”, atât prin teme abordate în scrierile sale și prin interesul manifestat pentru filosofie în publicistica sa, cât și prin pregătirea profesională, căci Eminescu a studiat filosofia timp de trei ani la Viena (ca student „extraordinarius”) și doi ani la Berlin (ca student „ordinarius”, cu intenția de a-și susține examenul de doctorat în filosofie, la

propunerea lui Maiorescu, care l-ar fi vrut profesor la Universitatea din Iași), urmând și audiind cursurile celor mai de seamă profesori-filosofi germani din acea vreme.

Privind în trecut, Al. Surdu rememorează câteva secvențe extrem de sugestive, „rupte” din atmosfera cenușie și tulbure, încă „încărcată” de tensiunea dramatică a perioadei post-staliniste, când la Centrul de logică al Academiei, cu sprijinul președintelui înaltului for științific al țării de atunci (acad. Alexandru Joja), sunt angajați câțiva intelectuali români, foști deținuți politici eliberați din închisorile comuniste, printre care și logicienii Eugen Mihăilescu (recunoscut ca specialist în logică matematică) și Anton Dumitriu (fost asistent al profesorului P.P. Negulescu, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București), dar și filosoful Constantin Noica, descris de narator în prima lui zi de descindere la noul loc de muncă (în toamna lui 1965), când a fost adus chiar de mașina „neagră și cu număr mic” a Securității: „... Era îmbrăcat într-un «loden», cum se purta pe atunci, cam larg pentru el și foarte șifonat, și-a scos din buzunar o bască albăstrie închisă, șifonată și aceasta, care îi stătea oarecum ciudat, mai mult într-o parte, poate fiindcă avea o mână ocupată cu batista pe care o ținea la nas și la gură. Era slab, cu obraji căzuți, palid și întunecat la față. Se vedea că nu are dinți. «Asta e Constantin Noica», zice Anton Dumitriu. Am rămas uluiți”. În acele împrejurări, cercetătorul Al. Surdu devine coleg cu Noica și dobândește încrederea acestuia, ajungând unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai filosofului, care – curios lucru! – îi mărturisește despre „un fel de angajament pe care îl făcuse cu Securitatea înainte de a fi eliberat din închisoare, în 1964, că va încerca, printre altele, să republice traducerea lui Mihai Eminescu din *Critica rațiunii pure* a lui Immanuel Kant. Venise vremea să se țină de cuvânt și m-a întrebat dacă vreau să-l ajut la transcrierea manuscriselor lui Eminescu de la Biblioteca Academiei”. Dar problemele au început încă de la prima încercare: accesul la manuscrisele eminesciene era restricționat și doar prin intervenția lui Noica la un general de securitate li s-a permis intrarea în Secția Manuscrise, coordonată de Gavril Ștrempel, însă uluirea cercetătorilor, la vizionarea acestora, a fost pe măsură: „țin minte cât am fost de impresionat la vederea paginilor din Caietul de format mare, cota 2258, al lui Eminescu, așezat pe un fel de suport. Noica dădea pagină după pagină...”.

Sunt, în această carte a lui Alexandru Surdu, numeroase secvențe cuprinzând relatări despre o frumoasă și atipică conlucrare profesională, autorul rememorând, printre altele, și episodul unui așa-zis „seminar Nae Ionescu”, desfășurat, la un moment dat, cu un cerc lărgit de participanți prin adeviziunea la „grup” a filosofilor Constantin Floru și Virgil Bogdan, când printre subiectele „atinse” de seminariști a fost și comparația între fragmentele din *Critica rațiunii pure* traduse de Maiorescu și fragmentele, din aceeași lucrare, traduse de Eminescu.

Năzuind la alcătuirea „integralei eminesciene”, Noica propune trecerea la cercetarea și transcrierea tuturor manuscriselor lui Eminescu, mai ales a celor cu conținut filosofic, identificând între filele parcurse chiar proiectul unei structuri

originale de gândire a acestuia, mai precis în scrisoarea din 5 februarie 1874, adresată de poet lui Maiorescu: „Cred că am găsit acum soluția problemelor respective, grupând conceptele și sistemele demonstrative (doveditoare) care însoțesc fiecare fază a evoluției în antinomii vizând atemporalul din istorie, drept și politică, dar nu în sensul evoluției hegeliene a ideii. Căci la Hegel gândire și ființă sunt identice – aici nu”. În această frază condensată Eminescu schițează, de fapt, o construcție teoretică analogă arhitecturii de gândire a lui Hegel, dar privită dintr-o cu totul altă perspectivă.

Alexandru Surdu arată că fructuoasa colaborare cu Constantin Noica a durat aproape un deceniu – începând din 1965, până când filosoful se pensionează și pleacă în exilul său, autoimpus, la Păltiniș –, însă cei doi coechipieri și-au dus proiectul până la capăt, dar nu înainte de a traversa o dureroasă epopee editorială (care ar merita ea însăși relatată), pentru ca, în final, volumul *Mihai Eminescu – Lecturi kantiene. Traduceri din Critica rațiunii pure* să vadă lumina tiparului la Editura Univers (în 1975).

Multe detalii privitoare la scrierile eminesciene fac trimitere, în comentariile și rememorările lui Alexandru Surdu, la masivul tom *Fragmentarium* (publicat sub îngrijirea Magdalenei Vatamaniuc, în 1981, la Editura Științifică și Enciclopedică), dar și la unele manuscrise izolate, câteva dintre textele eminesciene studiate de Noica având o indubitabilă „sevă” filosofică, ca și fragmentul pe care îl reproducem aici în forma lui autentică: „Reprezentăția e un ghem absolut unul și dat simultan. Resfirarea acestui ghem simultan e timpul – experiența. Sau și un fuior, din care toarcem firul timpului, văzând numai astfel ce conține. Din nefericire atât torsul cât și fuiorul țin întruna. Cine poate privi fuiorul abstrăgând de la tors, are predispoziție filosofică”. Unele caligrafieri ale lui Eminescu includ note de curs, altele, însemnări de lectură și tot felul de transcrieri și extrase din diverse lucrări filosofice, multe prelucrate sau conținând „reflecții personale independente de textul străin”; oricum, trimiterele autorului acestei cărți sunt la acele fragmente filosofice nesistematizate, ce nu corespund pretențiilor avansate de unii analiști, care le grupează pe *discipline filosofice*, vorbind, în chip exagerat, despre „ontologia”, „gnoseologia” sau „axiologia” eminesciană! (Autorul ne reamintește însă, legat de ultimul termen, că „axiologia” a intrat în limbajul filosofiei cam dincoace de timpul vieții poetului).

Nu sunt trecute cu vederea nici unele aspecte mai delicate, în legătură cu editarea manuscriselor germane ale lui Eminescu, și în special problema descifrării acestora (ținându-se cont de progresul limbii și de prezența unor termeni necunoscuți germaniștilor actuali), care nu aparțin de aria filosofiei, ci altor domenii spirituale (istorie, literatură), așa cum este manuscrisul cu nr. 2261, în care poetul face referiri la filosofi precum: K. Marx, W. Wundt, R. Meyer, Kastner ș.a., dar, tot acolo, face o înșiruire cronologică a voievozilor care s-au succedat la scaunul domnesc al Moldovei și caligrafiază unele poezii de-ale sale, așa precum varianta inițială a „Scrisorii I”, dar și „Gemenii” și „Mai am un singur dor”.

Din cele 15 documente ale corespondenței în limba germană a poetului, Al. Surdu remarcă apărarea imaginii lui Schopenhauer, considerat de Eminescu un filosof de prim rang, prin comparație cu contemporanii acestuia, Schelling și Hegel. Tot din această secțiune a lucrării avem corespondența lui Eminescu cu Maiorescu din iarna anului 1874 și din primăvara celui următor, de unde rezultă în mod clar că la Berlin era înscris ca student „ordinarius”, urmând să-și susțină examenul de doctorat – fapt care nu se va întâmpla niciodată, deoarece nerăbdării manifestate de „spiritul rector” al mișcării junimiste poetul nu îi răspunde sau întârzie mult cu răspunsul, invocând ca scuză, la modul bizar, „unele «anchilozări» reumatice”. Apoi, pe 12 iulie 1875 (când era deja numit și funcționa ca director al Bibliotecii Centrale din Iași), Eminescu primește din Leipzig scrisoarea reprezentând colaborarea sa la *Lexiconul de conversație* al lui F. A. Brockhaus, ediția a XII-a, în locul istoricului A. D. Xenopol, prin care editorii îi aduc la cunoștință că i-au acceptat două articole nesolicitate („București” și „Brăila”), precum și revizuirile întocmite la articolele: „Bolintineanu”, „Botoshan” și „Bratiano”.

Corespondența germană se întrecește cu trei variante de scrisori adresate reginei României, la care Alexandru Surdu remarcă tonul politic, poetul mulțumindu-i acesteia pentru „aprecierea binevoitoare” a scrierilor sale și deplângând „lipsa de recunoaștere din partea contemporanilor și chiar adversitatea acestora, care a mers până la a-i intenta «procese criminale» cu totul nemotivate”. În același context, Eminescu descrie lipsa de importanță acordată de contemporani săi științei și culturii, promovarea falselor valori în literatura vremii, unde criteriile estetice sunt înlocuite cu cele politice, decadența și barbaria la care este supusă limba română prin introducerea masivă de neologisme din jargonul franco-latin, iar, în finalul epistolei, manifestă totuși „speranța vagă de a-i fi recunoscute meritele într-un viitor îndepărtat...”

Scrisă cu fior, cartea lui Alexandru Surdu *Eminescu și filosofia* oferă prin elevația intelectuală și parfumul de epocă, impregnate discret în pagini, pe întregul parcurs al celor 15 episoade de comentarii și rememorări, o lectură plăcută și incitantă.

Eugeniu Nistor